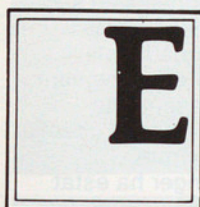

Institut d'Estudis Catalans: L'acadèmia torna a casa

La Diputació li ha restituit i arranjat els seus locals històrics

Patricia Gabancho*

El Centro de Estudios Catalanes, cuya obra nefasta y traidora urge arrasar, fue el encargado de manufacturar con

avisado ingenio de mercachifle que asegura mercado a sus productos, la tradición catalanista desgajada de la tradición hispánica». Molta feina devia haver fet l'Institut per guanyar-se els dicteris que Luis de Galinsoga –cèlebre per mèrits propis– va publicar al febrer de 1939 a l'«Heraldo de Aragón». La seva crida va ser recollida i l'Institut fou arrasat. Ara, quaranta-tres anys més tard, hom posa remei a les conseqüències de l'odi anticatalà d'aquest personatge en particular i del franquisme en general.

Un procés lent

L'Institut d'Estudis Catalans torna a casa: la Diputació de Barcelona li ha restituit –i arranjat– els seus històrics locals de la Casa de Convalescència, on havia desenvolupat la seva tasca de 1931 a 1939. No ha estat pas un camí fàcil. Les primeres gestions per treure l'Institut de la seva semi-clandestinitat –és a dir, per retornar-li el caràcter oficial– van començar el 1968 a càrrec de l'aleshores president de la Diputació barcelonina Muller i d'Abadal, nebot de l'historiador. La data ja ho fa preveure: les coses van fracassar i durant temps ningú no tornà a la qüestió. Almenys, però, es retornà a la Biblioteca «Central» el seu històric nom de Biblioteca de Catalunya. Passaren uns anys: el 74-75, Samaranch, dels del mateix càrrec, emprengué un acostament envers

l'Institut, amb l'objectiu de restituir-li els seus locals i salvar-lo de les estretors a què estava sotmès en les sales cedides per Omnium Cultural, on s'estatjava. Samaranch concedí els primers milions, en nombre total de 24, per a reforma de la Casa de Convalescència, una vegada que arribà el reconeixement oficial de l'Institut, sancionat per Reial Decret, el 26 de novembre de 1976, quan Franco ja descansava en el seu «Valle» i, de passada, ens deixava descansar tots plegats.

Mesos després del reconeixement oficial, el 12 de juliol de 1977 es realitzà a la mateixa Casa de Convalescència l'acte oficial del retorn, per part de la Diputació i de l'Ajuntament com a antic propietari, a l'Institut d'Estudis Catalans, dels seus locals històrics, segons un document signat pel president Samaranch, l'alcalde Socias Humbert, i el president de l'Institut Alsina i Bofill.

L'artífex del «miracle» del reconeixement oficial, per Decret reial, de l'Institut d'Estudis Catalans, va ser Gabriel Ferraté, que aleshores era director general de Política Científica. Després d'una sèrie de contactes privats amb els membres de l'Institut, s'aprofità una visita oficial del Ministre d'«Educación y Ciencia», Carlos Robles Piquer, a Barcelona, per fer un sopar, el plat fort del qual fou la preparació del futur Reial-Decret. Hi era present Salvador Sánchez Terán. Tot anà com una seda: sense modificar ni una coma dels estatuts originals de l'IEC, el Consell de Ministres donà el vist i plau: «**Se reconoce oficialmente al Institut d'Estudis Catalans como corporación académica, cuyo ámbito**

de actuación son las tierras de lengua y cultura catalanas...». Un reconeixement gairebé insòlit de la unitat cultural dels països catalans. Qui sap si avui l'haurien deixat passar.

Sota la presidència de Francesc Martí

Però amb això no quedava tot resolt. Les obres de la Casa de Convalescència marxaven a ritme simbòlic. L'any 1979, el president Tarradellas aprovà un projecte definitiu de restauració que sota la presidència de Francesc Martí a la Diputació de Barcelona ha estat accelerat a partir de 1980, amb un cost de 70 milions més sobre els 24 anteriors. Noranta quatre milions ha estat doncs el cost total de les obres, si bé aquesta xifra encara pot considerar-se augmentada en dos o tres desenes de milions quan hom té en compte que moltes de les obres fetes per la Diputació a la Biblioteca de Catalunya han estat de fet obres a la veïna Casa de Convalescència, edifici barroc construït entre 1629 i 1680, que havia patit força els anys de tancament.

Els membres de l'Institut diuen que ha estat Francesc Martí i Jusmet, actual president de la Diputació de Barcelona, qui ha desencallat definitivament el tema. I no solament per accelerar i acabar en dos anys, de 1980 a 1982, les obres de renovació tan esperades, sinó també per donar impuls i vida a l'Institut, a través de tres importants subvencions econòmiques per a les seves activitats: 60 milions concedits l'any 1980 com a subvenció extraordinària, 30 milions el 1981 i la mateixa quantitat el 1982, quantitat

*Periodista i escriptora.

La Casa de Convalescència havia estat seu de l'IEC de 1931 a 1939, cedida per l'Ajuntament de Barcelona

que restara com a criteri de la subvenció anual de la Diputació de Barcelona a l'Institut d'Estudis Catalans. A més, la Diputació de Barcelona muntarà i finançarà anualment, amb persones i manteniment, la infraestructura mínima de funcionament de l'Institut en els seus nous locals de la Casa de Convalescència.

La subvenció oficial haurà de ser, per a l'Institut de caràcter absolutament independent, la seva principal font de subsistència. L'Ajuntament de Barcelona també donarà subvencions a l'Institut i ha col·laborat, concretament en el jardí penjant, a l'arranjament de la Casa de Convalescència. Quant a la Generalitat, un acord de col·laboració amb l'Institut fou signat el 6 de maig de 1981 i a partir d'aquest any s'ha previst una subvenció anual a l'Institut que pot oscil·lar entre 30 i 50 milions de pessetes. La tornada als antics locals, renovats, inicia per a l'IEC una etapa decisiva als 75 anys d'història,

lligant amb aquell passat que nasqué el 1907 gràcies a la visió de futur d'Enric Prat de la Riba.

«La superior investigació de la cultura catalana»

«La superior investigació científica de tots els elements de la cultura catalana»: vet aquí l'objectiu de l'Institut d'Estudis Catalans, segons les paraules de Prat de la Riba, que el creà el 18 de juny de 1907. Començà modestament: només vuit membres, concentrats en la secció Històrico-Arqueològica. I tot seguit es llançaren a posar ordre en l'envitricollat patrimoni nacional: excavacions arqueològiques, catalogació de monuments, restauracions... La mà de Pijoan, primer i efímer secretari de l'Institut, és fàcil de percebre. Però no trigà gaire la secció de Ciències i poc després aparegué la Secció Filològica amb la comesa de portar a terme l'ordenació de la llengua. Llavors es fixà el nombre de set membres per secció i es traçà un pla d'investigació essencial en les diverses matèries: una base científica d'indubtable valor, que s'establí pràcticament partint de zero.

Enric Prat de la Riba tenia molt clar que al país li calia una acadèmia capaç de dictaminar, amb autoritat, sobre

matèries científiques i que alhora pogués tractar-se de tu a tu amb organismes semblants de l'estranger

L'Institut acomplí amb escreix aquesta doble funció. I no trigà a donar fruits: el 1914 inaugurà solemnement la Biblioteca de Catalunya, el 1915 creà el primer cartell de premis i l'any següent establí la categoria de membres corresponents, set catalans i catorze estrangers per cada secció.

Els contactes internacionals van ser profitosos: en crear-se el 1919 la Union Académique Internationale, l'Institut en fou admès com a membre el 1922 i els seus representants ocuparen càrrecs en el consell directiu de l'organisme. Val a dir que l'intercanvi amb l'estranger ha estat una de les constants de l'Institut, que ha servit de plataforma internacional per als científics catalans. Publicació de treballs, seminaris dictats per especialistes convidats expressament, assistència a congressos, etc., ha estat la tònica de l'Institut.

La reforma ortogràfica de Pompeu Fabra

De cara a l'interior del país, potser la tasca més espectacular, per les seves repercussions *urbi et orbi*, va ser la de

La Biblioteca de Catalunya i l'Institut d'Estudis Catalans tenen la mateixa entrada. (Foto: Antonio Espejo.)

El «hall» d'entrada de la Casa de Convalescència conté una placa que explica la història de la construcció de la Casa i els plafons de rajola valenciana, nombrosos arreu de la Casa, mostren la vida de Sant Pau, obra de Llorenç i Pau Passoles. La primera pedra de la Casa de Convalescència fou col·locada pels «consellers» de la ciutat el 1629. Per diverses causes –incendi el 1638 d'una sala de l'hospital veí, la Guerra dels Segadors, l'epidemia de pesta del 1650 al 1654– les obres estigueren paralitzades fins el 1655, any en que foren repeses amb un nou projecte i acabades el 1680.

(Fotos: Pere Monés.)

Els presidents de la Diputació Muller d'Abadal i Samaranch iniciaren les gestions pel retorn de l'IEC a casa seva

L'Ajuntament de Barcelona

les normes ortogràfiques, portades a terme per Pompeu Fabra i un ample estol de col·laboradors. Però hi ha una llarga llista de realitzacions silencioses al darrera: d'investigació i de publicació, sobretot. Hi ha els Anuaris de l'Institut, les memòries de les diferents seccions –l'any 1968 se'n creà la quarta i última, la de Filosofia i Ciències Socials–, els estudis sobre flora i fauna de Catalunya, la «Biblioteca Filosòfica», els «Estudis romànics» (una de les revistes europees més importants sobre llengües romàniques), els «Cursos de Física i Matemàtiques», els «Estudis de Bibliografia Lul·liana», la «Catalunya carolíngia», i un llarg etcètera. I, en un altre terreny, les excavacions arqueològiques, la catalogació i conservació de monuments, la creació del Laboratori de Fonètica Experimental... Una enumeració que és lluny de ser exhaustiva. En tot cas, l'Institut va obrir el camí cap a la investigació científica feta en català, la qual cosa comportà un salt qualitatiu fonamental en l'ús de la llengua.

Per superar els límits de la seva estructura acadèmica, l'Institut acollí o creà a partir del 1913 les Societats filials, que incorporaren a la feina una sèrie d'estudiosos que d'altra manera no hi haurien trobat cabuda. Aquesta diversificació permet també un aprofundiment de la tasca, perquè multiplica i potencia la feina de les seccions de l'Institut. Amb les tretze filials actualment existents, el panorama és complet: no hi ha gairebé

cap matèria que no quedi contemplada, des de la musicologia a la litúrgia, passant per la química o la geografia. Cada una d'aquestes societats filials té el seu propi règim de publicacions i de recerca.

L'any 1931, L'Ajuntament de Barcelona cedí a l'Institut els locals de la Casa de Convalescència, a tocar de la Biblioteca de Catalunya, que l'Institut anà nodrint de manera constant amb l'important fons que rep de l'estranger mitjançant el règim d'intercanvi de publicacions. Els hi cedí a perpetuïtat, però val a dir que la història jugà una mala passada.

L'«Institut» franquista de Serrano Súñer

Amb l'ensulsiada del 1939, aquell «**cenáculo pueblerino aislado del resto de la nación y sin posible comunicación con el mundo culto**» –paraules d'Enrique Gabana el «Correo Catalán» del 16 de gener de 1940– va ser perseguit, i molts dels seus membres forçats a l'exili. Va ser llavors que el governador civil de Barcelona, Wenceslao González Oliveros, va tenir una pensada: el qui havia estat director general d'ensenyament amb Primo de Rivera i vocal del Tribunal de Responsabilitats Polítiques amb Franco va decidir de crear un Instituto Español de Estudios Mediterráneos, «**al servicio de la Nueva España y del Nuevo Estado**», amb totes les majúscules que es gastaven a l'època.

Ramon Serrano Súñer es va enamorar de la idea, clamorosament aprovada per la Diputació de Barcelona. L'entitat rebé una primera dotació d'un milió de pessetes i, és clar, els locals de l'Institut, al qual havia d'esmenar la plana.

Però aquell **Instituto** havia de ser un regal que Barcelona ofrenés a Espanya per fer-se perdonar les vel·leïtats catalanistes de l'anterior. Així doncs, el governador González Oliveros va iniciar una recaptació «voluntària» entre els habitants de Barcelona, amb la qual va reunir alguns milions més. L'11 de novembre de 1940, Serrano Súñer va ser elegit president de l'Institut que, van dir, aviat aconseguiria «**renombre universal**». No se'n tornà a parlar. La Casa de Convalescència, ben tancada, va començar a acumular pols i, dels milions recaptats, ni notícia.

Cap al 1942, els tossuts membres de l'Institut repregueren les seves reunions. La major part del material de treball –inclòs el fitxer lexicogràfic amb que treballava Pompeu Fabra i que havia de servir de base per redactar el Diccionari definitiu– estava segrestat dintre de la Casa de Convalescència.

Però, amb una vida esllanguida i sense cap altra dotació que les aportacions particulars i algun mecenatge que mai no falta al país, l'Institut tirà endavant.

El 1946 tornà a publicar un minso cartell de premis, que anà ampliant a mesura que el pressupost s'engreixà.

Els poetes que ens feren la llengua

L'objectiu de posar fi al guirigall lingüístic de principis de segle trobà el seu canal adequat en la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, creada el 1911. Els set membres fundadors foren Antoni M.ª Alcover (que plegà uns anys després, per les ja conegudes discrepàncies amb mestre Fabra), Josep Carner, Frederic Clascar, Pompeu Fabra, Angel Guimerà, Joan Maragall (mort a penes encetada la tasca) i Lluís Segalà. La proporció de poetes i literats s'anà incrementant amb el temps, amb la incorporació de J. Bofill i Mates, Joaquim Ruyra, Carles Riba i Josep M. López Picó. No es pot negar que el català s'ordenava sota auspicis literaris.

Ja a la postguerra, la tendència continuà. Josep M.ª de Sagarra hi entraria el 1942, junt amb Ramon Aramon i Pere Bohigas. Als anys cinquanta se sumarien a la tasca Joan Coromines i Josep M.ª de Casacuberta i la dècada dels seixanta veuria l'ingrés de J.V. Foix, Francesc de B. Moll i el recentment traspasat Manuel Sanchis Guarner. Com a membres corresponents, han passat per la Secció Filològica el poeta Joan Alcover, Gabriel Alomar, mossèn Costa i Llovera, Salvador Galmés, Joan Amades, Menéndez Pidal i Miquel Dolç, entre d'altres.

La feina ha estat profitosa: el 1913 es publicaren les Normes Ortogràfiques –que la Diputació oficialitzaria tot seguit–, el 1918 la primera gramàtica fabriana i el 1932 el Diccionari General de la Llengua Catalana, el popularment conegut «Fabra», actualitzat sense treva per la Secció Filològica de l'Institut.

L'any 1979, el president Tarradellas aprovà el projecte definitiu de restauració de la Casa de Convalescència

L'IEC als locals de l'«Omnium Cultural»

Quan, l'any 1962, es crea Òmnium Cultural, cedi a l'Institut les sales del Palau Dalmases. Amb aquest espai

limitadíssim i no gaire més de cinc persones en nòmina —«ànimes caritatives que treballen cobrant una misèria», les defini Ramon Aramon, actual secretari de l'Institut—, la primera acadèmia catalana s'ho arreglà com pogué. La continuïtat de l'Institut, en

les seves precàries condicions, ha estat un cas de fidelitat quasi matrimonial, si això existís.

Començant pel mateix Aramon, tots han menyspreat oferiments de feines potser més

Vistes del claustre central de la Casa de Convalescència. L'any 1401 el Consell de Cent barceloní decidí la construcció de l'Hospital de la Santa Creu (avui Biblioteca de Catalunya), per unificar diversos hospitals de la ciutat, que es va anar ampliant al llarg de dos segles. L'hospital fou completat a partir de 1622 fins 1680 per l'anexa Casa de Convalescència, la primera casa de rehabilitació del país. Per diverses causes —incendi el 1638 d'una sala de l'hospital veí, Guerra dels Segadors, epidèmia de pesta de 1650 a 1654— les obres es paralitzaren fins l'any 1655, quan foren repeses amb un nou projecte. L'estructura de la Casa de Convalescència és formada per quatre grans crugies al voltant d'un pati porticat. Es va poder construir gràcies als llegats del ciutadà Pau Ferran i de les ciutadanes Lucrècia de Gualba, Victòria Astor, i Helena Soler. Al centre del pati hi ha l'escultura de Sant Pau (1678), una de les més famoses obres de Lluís Bonifaç. (Fotos: Pere Monés.)

El president de la Diputació Major

El president Francesc Martí i Jusmet ha donat l'impuls definitiu per a la subvenció i acabament de les obres de restauració.

còmodes i segurament més ben remunerades per mantenir la màquina en marxa.

Perquè l'Institut ha continuat publicant monografies, finançant investigacions i elaborant dictàmens malgrat els equilibris físics que allò comportava, amb el material entaforat per tots els racons fins a fer impossible qualsevol mena d'ordre. Una senzilla consulta podia significar una hora de cacera del paper indispensable entre munts i munts de documents inclassificats.

«A veure on ho tenim això...», solia dir, resignat, el doctor Aramon, encerclat de paquets. I al cap de vint anys de trescar pel laberint de material, a fe que el llibre, buscat apareixia a la primera!

Anècdotes a part, la feina de l'Institut no es va interrompre, si bé va patir les condicions anormals en què es desenvolupava i va agafar un ritme alentit a l'espera del temps millor. Ha col·laborat estretament amb les institucions catalanes en aquest període de pre-normalització: en són exemples el dictamen sobre les reserves uraníferes a Girona o la declaració sobre la unitat de la llengua amb motiu dels atacs anticientífics perpetrats a València. I, sobretot, en aquest moment de recuperació de la toponímia catalana, l'Institut ha evacuat totes les consultes que se li feren al respecte. Amb un criteri clar: no imposar res, però emetre un informe i unes recomanacions sobre cada nom a modificar. «**Les decisions són polítiques...**», diuen.

Al costat d'això, lògicament, hi ha hagut la permanent actualització del diccionari, una tasca essencial. L'espai no donava per a gaire més, ni el pressupost tampoc.

La nova imatge i el nou Diccionari

La situació que s'obre a partir d'ara és completament diferent i ha de servir per espolsar la imatge de l'Institut de qualsevol etiqueta de conservadorisme que se li pugui penjar –hi ha casos en què conservar ja és gairebé un miracle.

«**Però no hem de fer res més que aplicar els principis que traçà en Prat de la Riba**», diu Ramon Aramon, i amb raó. L'Institut va ser creat amb un doble vessant: l'acadèmic i el de la recerca.

En aquest sentit es va avançar al seu temps i s'allunyava molt de la imatge convencional dels vells acadèmics empolainats discutint al marge del seu temps. La recerca és el factor de dinamització que ara es podrà potenciar amb les noves dotacions:

«**L'Institut ha de ser un centre d'investigació i de treball. Amb una nova dinàmica atraurà les noves generacions**», assegura Aramon, recordant que la clau és el pressupost:

en això, no hi ha més cera que la que crema. I, d'altra banda, la recerca es podrà organitzar seguint els exemples més moderns: en col·laboració amb la Universitat i altres institucions, sobre la base de plans conjunts de treball i suggeriments d'estudis a fer.

El tema del diccionari serà, com és lògic, una preocupació central. Després de quaranta anys tenen a l'abast no només els milers de cèdules lexicogràfiques elaborades per Fabra,

sinó la possibilitat **«de treballar en el mateix lloc on ell treballava»**. Com si encara hi quedessin efluis que poden servir d'estímul! La realització del Diccionari «de l'acadèmia» no té data fixa, perquè encara no s'ha pogut avaluar el material existent. I perquè caldria multiplicar el personal. Hi ha, a més, tot un seguit de tasques pendents: reprendre el ritme normal de publicacions, acabar el catàleg arqueològic de Catalunya, la recopilació del Cançoner Català Medieval –del qual hi ha un volum–, la «Catalunya carolíngia», la fixació toponímica, tot plegat aturat per manca de mitjans.

I, per últim, un embolic que cal desembullar: el de la Biblioteca de Catalunya, concebuda des del seu inici com a biblioteca pública al servei del país i regida per un patronat tripartit Diputació-Ajuntament-Institut. Actualment hi ha un patronat elegit el 1981, amb la presidència –honorària i vitalícia– de Josep Tarradellas. La Generalitat no hi és representada i, d'altra banda, no s'ha reunit mai. «**Cal fer un nou patronat, perquè una biblioteca com aquesta no pot funcionar sola, com fins ara**», diuen els membres de l'Institut. La corporació té un important lot de llibres i col·leccions, fruit de l'intercanvi, que pensa aportar a la Biblioteca de Catalunya quan acabi el trasllat als nous locals. Però aquest tema, prou que ho saben, sembla que crema a les mans de tothom. Potser per això, l'objectiu principal en aquest moment és prendre possessió del nou espai i començar a desenvolupar el batibull creat per quaranta anys d'estretors.

Els entrebancs de la clandestinitat

Durant molts anys, l'Institut d'Estudis Catalans visqué una situació força curiosa: mentre que era reconegut internacionalment com a organisme oficial, a l'interior a penes si era tolerat per les autoritats franquistes. Aquesta doble vida fou causa d'un ric anecdotari, però potser el fet més gruixut es va produir quan Òmnium Cultural va ser temporalment tancat per les «autoritats» del 1963 al 1967.

Entre els papers que quedaren dintre dels locals hi havia alguns textos d'investigadors estrangers, els quals –al marge del que passava a Catalunya– els reclamaren per via diplomàtica. De manera que el Ministeri de Asuntos Exteriores va haver de redactar una autorització especial perquè el doctor Aramon, flanquejat per la policia, pogués entrar al local per «alliberar» els originals.

No tot eren dificultats, però. Durant alguns anys, l'Institut va rebre puntualment subvencions d'algunes corporacions estrangeres que, encara que petites, ajudaren a pal·liar les penúries econòmiques de la nostra acadèmia.